

УДК 911.375:314.116 (4–11)

Суптелло О.С.,
аспірант кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

МІСТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ МІСТ (ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ)

У статті здійснено аналіз демографічних аспектів розвитку міст України в контексті концепції глобальних міст. Вивчено основні демографічні критерії виділення міст як глобальних та представлено перелік потенційно можливих глобальних міст на території України, а саме такі міста, як: Київ, Харків, Одеса, Дніпро. Проаналізовано динаміку чисельності населення 4-х міст-мільйонників за період незалежності країни – 1991–2018 рр. Розраховано та проаналізовано динаміку частки населення у відповідних регіонах та країні загалом для потенційних глобальних міст за період дослідження. Здійснено групування міст за демографічними характеристиками в контексті концепції глобальних міст та визначено наявні глобальні міста (місто Київ); перспективні глобальні міста, що мають значний вплив у регіоні та країні (місто Харків); малоперспективні глобальні міста, що мають незначний вплив у регіоні та країні (міста Одеса та Дніпро).

Ключові слова: глобальні міста, глобальні міста України, демографічні аспекти, частка населення в регіоні, частка населення в країні.

В статье осуществлен анализ демографических аспектов развития городов Украины в контексте концепции глобальных городов. Изучены основные демографические критерии выделения городов как глобальных и представлен перечень возможных глобальных городов на территории Украины, а именно такие города, как: Киев, Харьков, Одесса, Днепр. Проанализирована динамика численности населения 4-х городов-миллионников за период независимости страны – 1991–2018 гг. Рассчитана и проанализирована динамика доли населения в соответствующих регионах и стране в целом для потенциальных глобальных городов за период исследования. Осуществлена группировка городов по демографическим характеристикам в контексте концепции глобальных городов и определены имеющиеся глобальные города (г. Киев); перспективные глобальные города, имеющие значительное влияние в регионе и стране (г. Харьков); малоперспективные глобальные города, имеющие незначительное влияние в регионе и стране (г. Одесса и г. Днепр).

Ключевые слова: глобальные города, глобальные города Украины, демографические аспекты, доля населения в регионе, доля населения в стране.

Suptelo O.S. CITIES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF GLOBAL CITIES (DEMOGRAPHIC ASPECT)

The article analyzes the demographic aspects of the development of Ukrainian cities in the context of the concept of global cities. The main demographic criteria for the allocation of cities as global and the list of potentially possible global cities on the territory of Ukraine, namely, cities such as Kiev, Kharkiv, Odessa, and the Dnipro, are presented. The dynamics of the population of 4 cities-millionaires during the period of independence of the country – 1991–2018 years has been analyzed. The dynamics of the share of population in the respective regions and the country as a whole for potential global cities during the research period was calculated and analyzed. The grouping of cities according to demographic characteristics in the context of the concept of global cities is made and the existing global cities are identified (the city of Kyiv); promising global cities with significant influence in the region and the country (Kharkiv city); unpromising global cities with little influence in the region and country (the cities of Odessa and the Dnipro).

Key words: global cities, global cities of Ukraine, demographic aspects, share of population in region, share of population in country.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку суспільства та території всебічно пов'язані із процесами урбанізації, ріст рівня якої безпосередньо впливає на їх розвиток. Не складно простежити залежність рівня розвитку території від рівня її урбанізації: чим

вищий рівень урбанізації країни, тим вищий її рівень соціально-економічного розвитку. У цьому аспекті великий вплив мають так звані глобальні міста, які, концентруючи в собі колосальні ресурси: демографічні, економічні, політичні, інформаційні й інші,

зростають, створюючи певні полюси зростання та розвитку території відповідних регіонів. З огляду на критерії виділення глобальних міст і передумови їх виникнення [1], не підлягає сумніву той факт, що саме аналіз демографічних характеристик є однією з основних стадій вивчення глобальних міст.

Сучасні дослідники виділяють на території України лише одне глобальне місто – Київ (GaWC, 2016 р.) [16]. Зважаючи на стан розвитку нашої країни, соціально-економічну та політичну ситуації, що склалися, а також реалізацію поліцентричної моделі регіонального розвитку території [13], важливим є не лише вивчення вищезазначеного глобального міста, а й визначення можливих шляхів створення інших глобальних міст у країні. Саме великі міста України є головними претендентами на одержання статусу глобальних, а їх демографічна характеристика є першим кроком до створення алгоритму переходу даних міст у категорію глобальних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню глобальних міст присвячено низку досить ґрунтовних праць як вітчизняних, так і закордонних авторів. Більшість цих досліджень мають теоретичний складник і є основою для становлення концепції глобальних міст. Зокрема, як неодноразово зазначалося, С. Сассен (S. Sassen) у своїй роботі 1991 р. «Глобальне місто: Нью-Йорк, Лондон, Токіо» [11] вперше вжила термін «глобальне місто». Дана дефініція, за С. Сассен, відображає передусім економічну та фінансову роль міста в країні та світі, водночас велике значення має третинний сектор економіки цих міст. Масштабні дослідження глобальних міст також проводять П. Тейлор (P. Taylor) [17] і група Globalization and World Cities (GaWC) [16]. Під час дослідження глобальних міст зазначені автори акцентують увагу на корпоративних та інших фінансових послугах, що надаються в глобальних містах, та зайнятості населення у сфері послуг, а також якості життя міських жителів.

В. Глазичев у книзі «Урбаністика» (2008 р.) [2] звертає увагу на роль глобальних міст у трансформації національної економіки та її невідривний зв'язок із глобальною економікою. Ще одним дослідженням глобальних

міст з погляду економічного підходу є робота І. Вороніна 2009 р. «Формування глобальних міст як результат впливу процесів глобалізації й інформатизації на систему розселення» [1]. Автор зосередив увагу на виконуваних глобальними містами функціях та їхньому впливі на економічну сферу.

Особливості функціонально-просторової організації й аналіз типу архітектурно-планувальної структури глобальних міст на регіональному рівні досліджено в роботі Н. Гусевої «Особливості функціонально-просторової організації глобальних міст Східно-Європейського регіону» 2018 р. [7].

М. Слука у низці публікацій теж підкреслює надзвичайну роль глобальних міст у розвитку країни, їхній ґрунтовний потенціал та ресурси. У книзі «Геодемографічні феномени глобальних міст» 2009 р. [12] М. Слука дає вичерпну аналітичну характеристику глобальних міст світу, проте не розглядає глобальні міста в регіональному розрізі.

Більшість авторів наголошують у своїх дослідженнях на важливості економічної складової частини розвитку світових міст і наявності транснаціональних компаній. Що стосується демографічної ситуації, то її розглядають лише як один із чинників розвитку глобальних міст. Саме цей факт зумовлює актуальність дослідження демографічної ситуації глобальних міст. Водночас результати даних досліджень мало висвітлюють місце глобальних міст, розташованих на території України (м. Київ), їхні демографічні особливості розвитку та можливості виникнення інших глобальних міст.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення особливостей демографічного розвитку міст України в контексті концепції глобальних міст у пострадянський період. Для досягнення мети поставлено такі завдання: визначити перелік міст України, які можна віднести до категорії глобальних міст; проаналізувати їхні демографічні особливості розвитку в аспекті концепції глобальних міст; виявити міста, для яких можливий перехід у категорію глобальних.

Дослідження великих міст України в контексті концепції глобальних міст передбачає використання системи методів, які дозволяють

оцінити демографічні процеси в них. Найбільш об'єктивно це можна зробити за допомогою математико-статистичного та порівняльно-географічного методів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень розвитку України та її місце в регіоні дозволяє говорити про важливість дослідження її території, особливо в аспекті покращення сучасного стану. Поширення урбаністичних процесів і загальне збільшення ролі та впливу міст країни на її розвиток дозволяє шукати перспективи розвитку країни саме

завдяки зростанню міст, особливо виникнення глобальних міст.

За даними Державної служби статистики України, серед понад 27,7 тис. населених пунктів 460 є містами, що становить 1,55% [8]. Станом на 1 січня 2018 р. у містах проживає понад 69,2% населення країни [8].

Перспективні глобальні міста доцільно виділяти з переліку провідних міст України, якими можна вважати адміністративні центри регіонів, яких наразі налічується 22, та починати аналіз із демографічних аспектів і впливу цих міст.

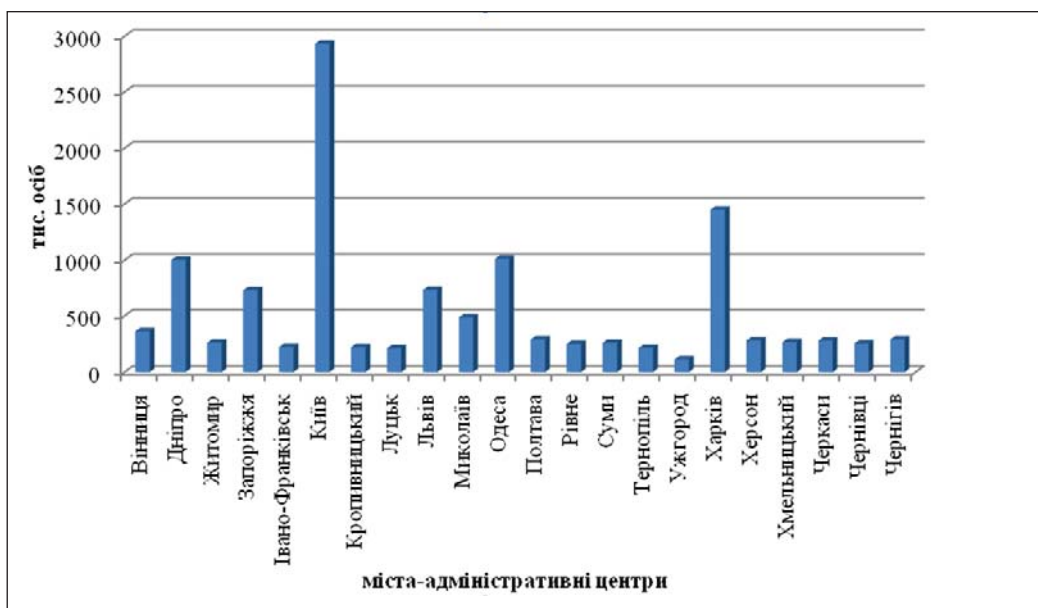

Рис. 1. Чисельність населення міст – адміністративних центрів України станом на 1 січня 2018 р. (побудовано автором за даними [8])

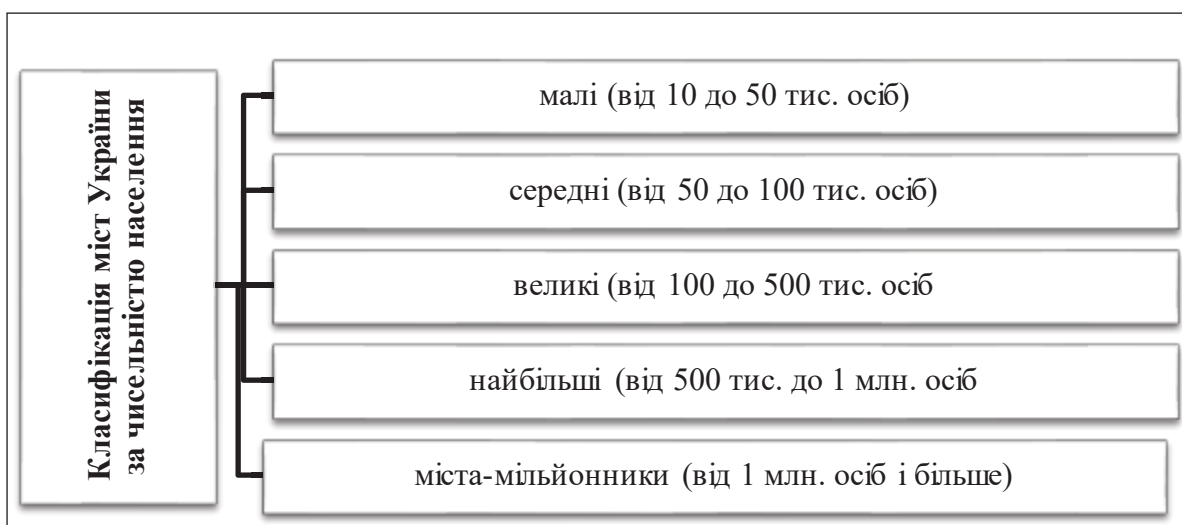

Рис. 2. Класифікація міст України за чисельністю населення (побудовано автором за даними [9; 15])

Станом на 1 січня 2018 р. найбільша чисельність населення зафіксована в місті Києві і становить 2 934 522 особи, а найменша – у місті Ужгороді (113 996 осіб) (рис. 1).

Основою урбаністичних досліджень є групування та класифікація населених пунктів і міст. Досить дискусійним питанням є класифікація міст за кількістю населення, адже надання статусу міста не має уніфікованого алгоритму та загальноприйнятих стандартів.

Для України законодавчо закріпленою вимогою для надання населеному пункту статусу міста є чисельність населення понад 10 тис. осіб. Тому, зважаючи на діапазон показників чисельності населення міст Укра-

їни (рис. 2), доцільним буде використання такої класифікації.

З погляду визначення поняття «глобальне місто», а саме, що це місто, яке акумулює в собі всі соціокультурні процеси і визначає динаміку соціокультурного розвитку, зміни світового простору в доцентровому напрямі, а також характер цієї динаміки, що посилюється від периферії до центру (за О. Матвеевою) [17], можемо зробити висновок, що всі глобальні міста мають значну чисельність населення, особливо порівняно з рештою міст регіону.

Отже, зважаючи на вищезазначену класифікацію й основні тези концепції глобальних міст на території України, окрім раніше виділеного

Таблиця 1

Міста-мільйонники України (побудовано автором за даними [3–6])

Ранг за населенням на 1 січня 2018 р.	Місто	Площа, км ²	Чисельність наявного населення на 1 січня 1991 р., осіб	Чисельність наявного населення на 1 січня 2018 р., осіб	Темпи росту населення за період 1991–2018 рр., %	Темпи приросту населення за період 1991–2018 рр., %
1	Київ	847,66	2 643 400	2 934 522	111,01	11,01
2	Харків	350	1 622 800	1 449 512	89,32	– 10,68
3	Одеса	162,42	1 100 700	1 011 494	91,90	– 8,10
4	Дніпро	415	1 181 100	1 002 944	84,92	– 15,08

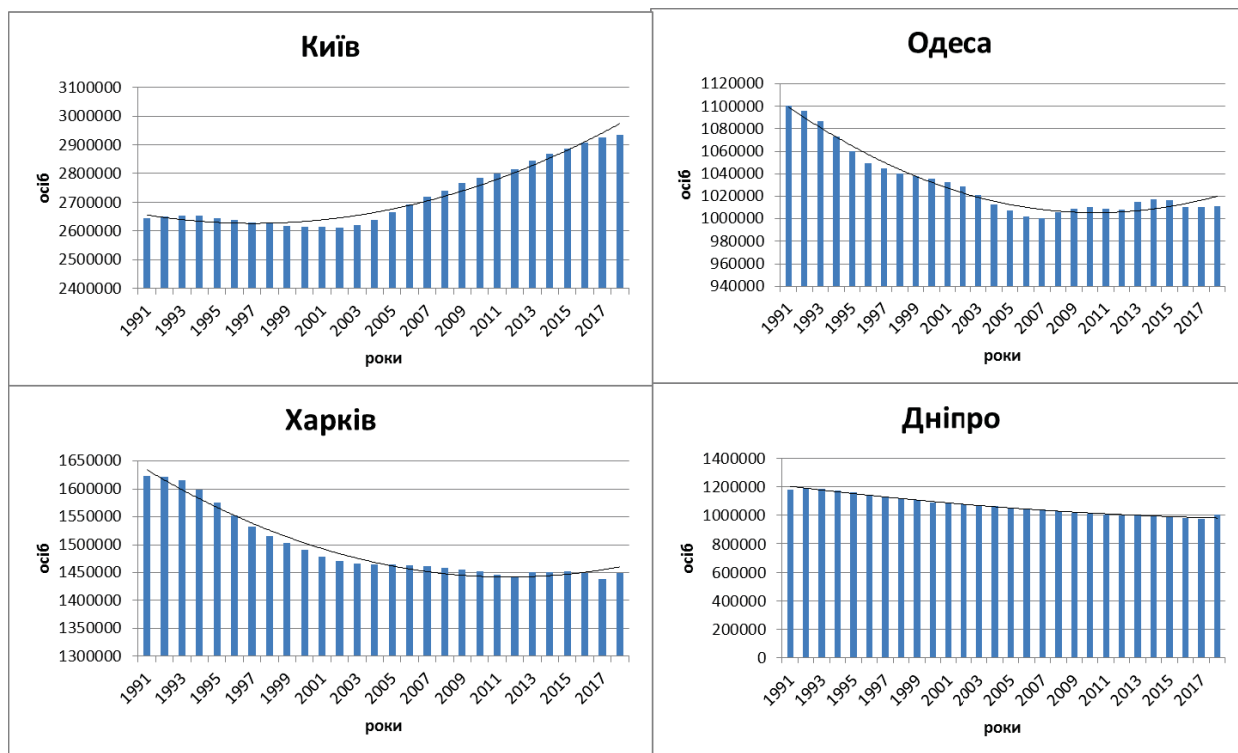

Рис. 3. Динаміка чисельності населення міст-мільйонників України за період 1991–2018 рр. (побудовано автором за даними [3–6])

групою GaWC [16] міста Києва, на нашу думку, перспективними містами можуть бути такі: Харків, Одеса, Дніпро. Це міста-мільйонники станом на 1 січня 2018 р. (табл. 1).

З вищезазначених міст, станом на 1 січня 2018 р., найбільша чисельність населення зафіксована в місті Київ – 2 934 522 особи, найменша – у місті Дніпрі (1 002 944 особи).

Аналізуючи динаміку чисельності населення (рис. 3) та показники темпів росту та приросту населення відповідних міст за період 1991–2018 рр. (табл. 1), бачимо, що лише

Києву протягом усього періоду дослідження притаманний постійний ріст населення.

Для Харкова характерне постійне зменшення чисельності населення та показників темпів приросту населення за період 1991–2018 рр. на – 10,68%. У Дніпрі за період з 1991 по 2017 рр. фіксується поступове скорочення чисельності населення на 6,9%, хоча 2018 р. чисельність населення міста зросла і порівняно з попереднім роком збільшилася на 3%.

Для динаміки чисельності населення міста Одеси за період дослідження характерне

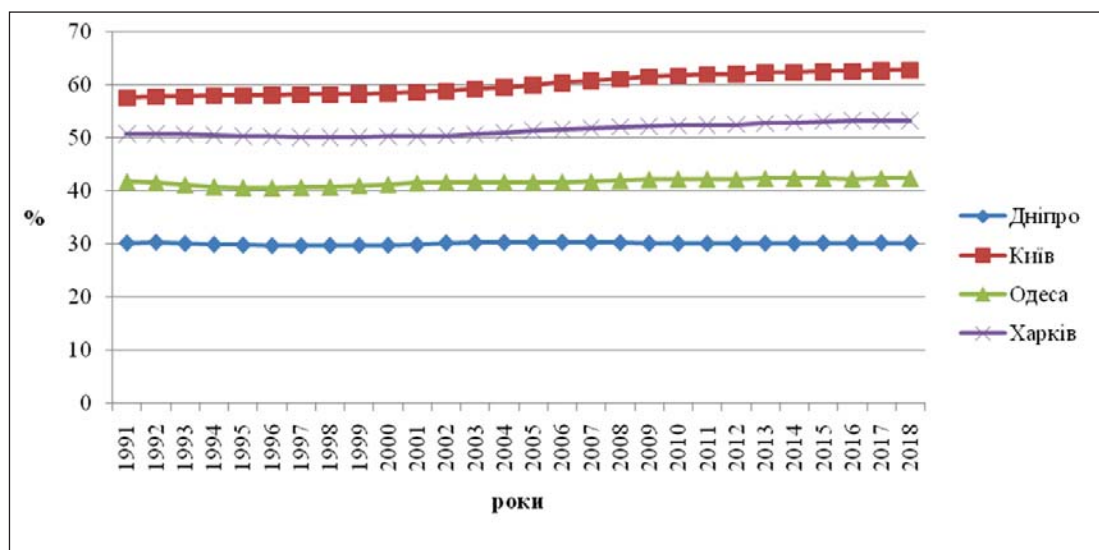

Рис. 4. Динаміка частки населення міст-мільйонників України в регіонах за період 1991–2018 рр. (побудовано автором за даними [3–6])

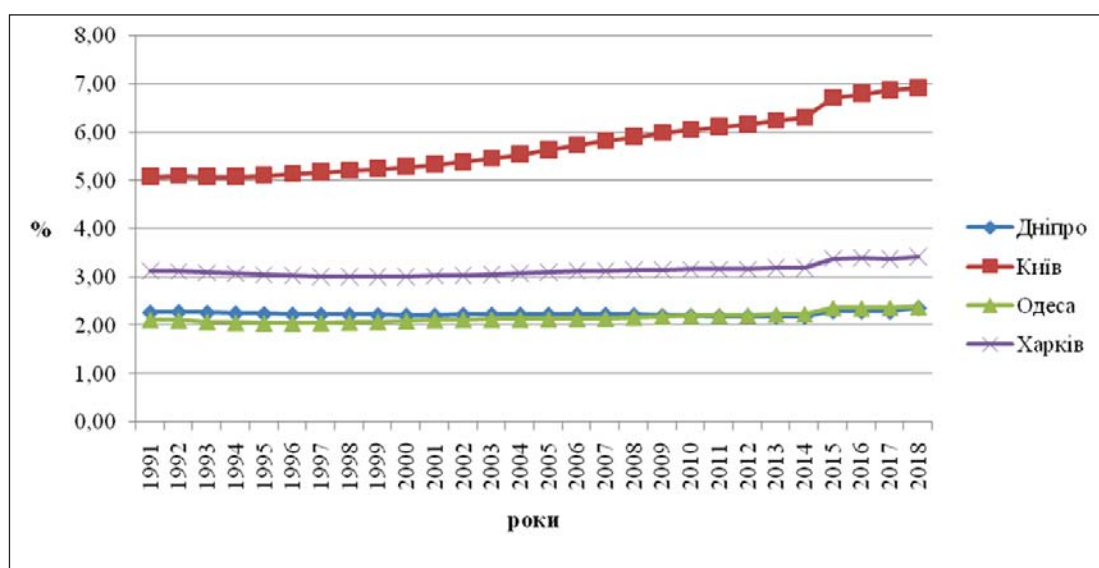

Рис. 5. Динаміка частки населення міст-мільйонників України в країні за період 1991–2018 рр. (побудовано автором за даними [3–6])

поступове скорочення, проте у 2007–2010 рр. зафіксоване незначне зростання з поступовим зменшенням даного показника до кінця досліджуваного періоду.

Для кожного з досліджуваних міст характерним є тренд до збільшення чисельності населення, що можна пояснити збільшенням показників міграційного руху населення, зумовленим ситуацією в країні.

У контексті концепції глобальних міст важливим критерієм виділення останніх є не лише значна чисельність населення міста, а і його роль у країні та регіоні. З погляду демографічних аспектів дослідження важливим є визначення частки населення міст у регіоні та країні.

Станом на 1 січня 2018 р. найбільшу частку в населенні регіону має місто Київ – 62,80%. За період дослідження даний показник постійно зростає з 57,59% 1991 р. до 62,80% 2018 р. відповідно. Постійне збільшення частки населення в регіоні за період дослідження зафіксовано і в Харкові – з 50,8% 1991 р. до 53,40% 2018 р. (рис. 4).

Значно менші показники частки населення в регіоні характерні для Одеси – 42,42% та Дніпра – 30,22%. За період дослідження даний показник в Одесі і Дніпрі збільшився в межах майже 0,7%, натомість у Харкові – на 2,6%, а в Києві – на 5,2%.

Це свідчить про значну роль Києва та Харкова в розвитку відповідних регіонів. Натомість можна стверджувати, що в Одеській і Дніпропетровській областях адміністративні центри Одеса та Дніпро, хоч і є найбільшими населеними пунктами, проте неістотно впливають на систему розселення населення, їхня частка в населенні регіону свідчить про поліцентричність розвитку відповідних регіонів.

З погляду концепції глобальних міст та її засновника С. Сассена (S. Sassen) [11], окрім регіонального значення, глобальні міста повинні глобально впливати на всі сфери діяльності суспільства, зокрема це стосується демографічних аспектів розвитку. Найбільш повно даний чинник розвитку міст як глобальних може описати показник частки населення в країні.

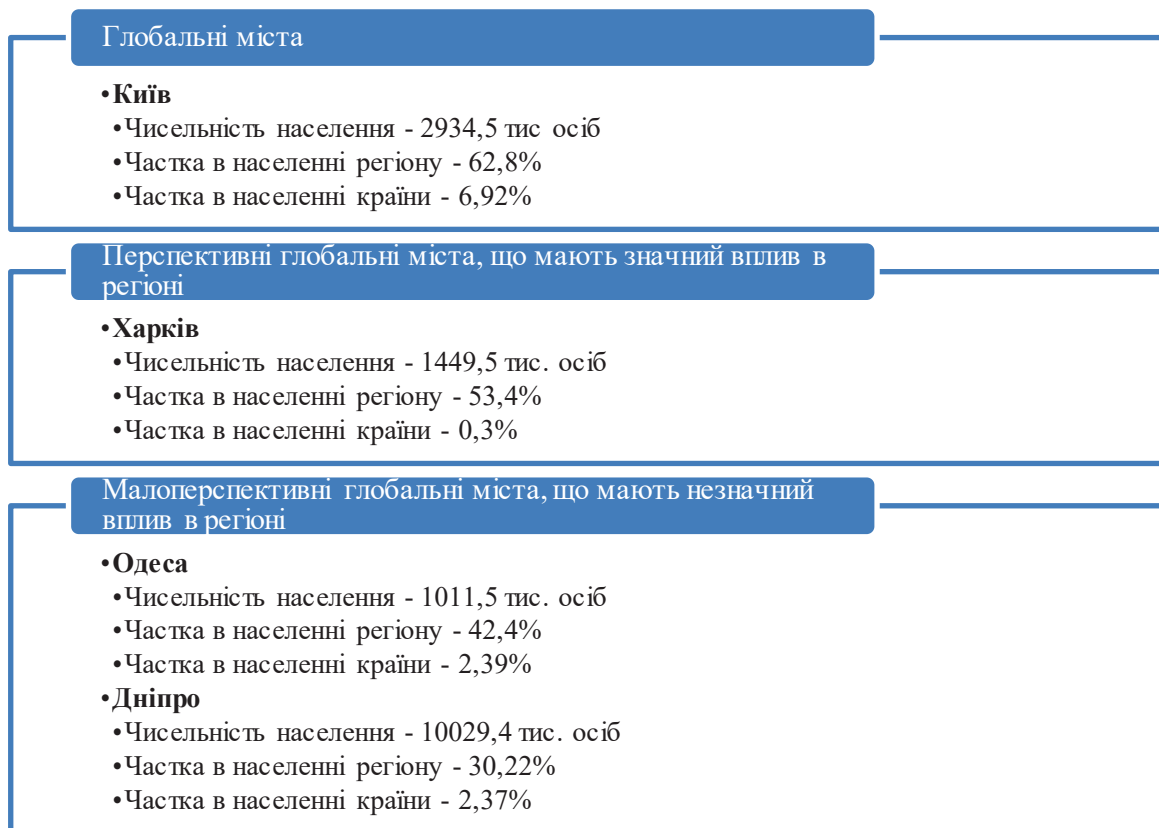

Рис. 6. Групування міст-мільйонників України за демографічними характеристиками в контексті концепції глобальних міст (побудовано автором за даними [13–16])

Що стосується частки населення міст-мільйонників у країні, то також найбільші показники станом на 1 січня 2018 р. фіксуються в місті Києві – 6,92%, натомість у Харкові – 3,42%, в Одесі – 2,39%, у Дніпрі – 2,37% (рис. 5).

За період дослідження даний показник для всіх досліджуваних міст також зростає. Максимально зафіксоване зростання за період 1991–2018 рр. для міста Києва – 1,83%, а мінімальне для міста Дніпра – 0,09%. Незначне зростання також зафіксовано для Харкова – 0,30% й Одеси – 0,27%.

Зважаючи на проведений аналіз демографічних аспектів розвитку міст-мільйонників України в контексті концепції глобальних міст, досліджувані міста можна поділити на три групи (рис. 6):

Висновки із проведеного дослідження.

Аналіз демографічних аспектів міст України в контексті концепції глобальних міст, відповідно до поставлених завдань дослідження, дозволяє зробити такі висновки.

Зважаючи на чисельність населення та динаміку зміни даного показника, досліджено 4 міста-мільйонники, для яких можлива трансформація в категорію глобальних міст.

В аналізі демографічних особливостей досліджуваних міст варто підкреслити провідне місце Києва в розподілі населення у відповідному регіоні та країні загалом, а також значну чисельність населення в ньому.

Зважаючи на вищезазначений аналіз і основні положення концепції глобальних міст, що стосуються демографічних аспектів, місто Київ, безумовно, підтверджує свій статус глобального міста [16], а також виявлені перспективи Харкова в переході до категорії глобальних міст. Для решти досліджуваних міст такий перехід є малоімовірним.

Отже, серед наявного переліку провідних міст України до потенційно глобальних, за результатами дослідження демографічних аспектів розвитку, доцільно віднести лише Київ і Харків, проте подальший глибокий та комплексний аналіз інших чинників становлення та розвитку міст України в контексті концепції глобальних міст може змінити даний висновок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воронін І. Формування глобальних міст як результат впливу процесів глобалізації й інформатизації на систему розселення. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «География». 2009. Т. 22 (61). № 2. С. 167–172. URL: http://sn-geography.crimea.edu/arhiv/2009/uch_22_2g/020_voron.pdf.
2. Глазычев В. Урбанистика. М.: Европа, 2008. 220 с.
3. Головне управління статистики у Дніпропетровській області. URL: <http://www.dnestrstat.gov.ua/>.
4. Головне управління статистики у м. Києві. URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/>.
5. Головне управління статистики в Одеській області. URL: <http://od.ukrstat.gov.ua/index.html>.
6. Головне управління статистики у Харківській області. URL: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>.
7. Гусева Н. Особенности функционально-пространственной организации глобальных городов Восточно-Европейского. Магілеўскі мерыдыян: навуковы часопіс. 2018. С. 58–65.
8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Дорошенко Л. Демографія: навчальний посібник для студентів вузів. К.: МАУП, 2005. 112 с.
10. Матвеева О. Глобальные города – города, меняющие социально-культурное пространство. Вестник науки Сибири. 2015. № 1 (16). С. 93–97.
11. Сассен С. Глобальный город: Нью-Йорк, Лондон, Токио. Princeton University Press, 1991. 410 с.
12. Слуга Н. Геодемографические феномены глобальных городов: Ойкумена. Смоленск, 2009. 317 с.
13. Суптелю О., Гусева Н. Розподіл міст України за їх питомою вагою в населенні регіонів в аспекті переходу до поліцентричного регіонального розвитку. Регіон – 2016: суспільно-географічні аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 14–15 квітня 2016 р.) / гол. ред. колегії Л. Немець. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. С. 121–124.
14. Суптелю О. Суспільно-географічні передумови виникнення глобальних міст. Другі Сумські наукові географічні читання: зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. (м. Суми, 10–12 листопада 2017 р.). Суми, 2017. С. 42–45.
15. Топчієв О. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навчальний посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
16. Globalization and World Cities. URL: <http://www.lboro.ac.uk/gawc/couro1.html>.
17. Taylor P. The New Geography of Global Civil Society: NGOs in the World City Network. GaWC Research Bulletin. 2004. № 144.